

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ

ВЕРЕЩАГІНА Н.В.

**ВИШГОРОДСЬКИЙ МЕМОРАЛ І БОРИСОГЛІБСЬКІ РЕЛІКВІЇ
У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДАВНЬОКИЇВСЬКОГО
СВЯТОКУЛЬТОВОГО КОМПЛЕКСУ**

У статті досліджуються форми вшанування реліквій святих київських князів Бориса і Гліба. Систематизовано дані про давньоруські мощевики, які містили ці святині. Проаналізовано архітектурно-декораційне оформлення княжого меморіалу у Вишгороді та відзначено його зв'язок із сакральним архетипом - Гробом Господнім у Єрусалимі. Вказано на значення вшанування борисоглібських реліквій для формування засад давньокиївського святокультового комплексу.

В умовах відродження суспільного й наукового інтересу до християнських святинь постала необхідність вивчення сакральних реліквій давньокиївського періоду, органічно пов'язаних із процесом становлення етноконфесіональної ідентичності Русі. У цьому контексті особлива роль належить загальнодержавному культу київських князів-мучеників Бориса і Гліба.

Агіографічним текстам борисоглібського літературного циклу та деяким аспектам культу святих князів присвячено чимало наукової літератури. У нашій же роботі розглядається питання, що вимагає окремого вивчення - роль і значення реліквій князів-страстотерпців і вишгородського меморіального комплексу у формуванні основ вітчизняної святокультової традиції.

У 1015 р. у братовбивчій війні за володіння київським столом, яка розгорнулася після смерті Володимира, загинули юні сини великого князя Борис (у хрещенні Роман) і Гліб (у хрещенні Давид), які отримали в київських літературних пам'ятниках найменування страстотерпців. Згідно з агіографічними текстами, Борис був таємно похований у давній резиденції київських князів у Вишгороді поблизу церкви св. Василя. Місце поховання Гліба, убитого біля Смоленська, залишалось невідомим і було виявлене за чудесними знаменнями: на нього вказали вогненний стовп, запалені свічі, ангельський спів, котрі бачили й чули перехожі. За розпорядженням сина Володимира Ярослава тіло Гліба, яке виявилось цілим і благоуханним, було врочисто *“съ кръсты, и съ свещами мънозemi, и съ кандилы, и съ честію многою”* перенесене у Вишгород і покладене в могилу Бориса [Сказание. 2006. С. 307-308]. Святе місце незабаром прославилось чудесами.

За князювання Ярослава Володимировича і був покладений початок церковному прославленню й всенародному шануванню святих князів. За Ярослава мощі князів-мучеників переносилися двічі: спочатку в однукупольну церквівку, а потім - у новий п'ятикупольний храм, присвячений *“блаженним страстотерпцям Борисові та Глібу”*. За свідченням Нестора, Ярослав прикрасив церкву *“всякими красотами, иконами и иными писмены”* і

*Верещагіна Надія В'ячеславівна - кандидат історичних наук, доцент
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

розпорядився написати образи братів: “Повеле же и на иконе святою написати, да входяще вернии людии въ церковь ти видяще ею образъ написанъ, и акы самою зряще, ти тако с верою и любовию покланяющесе има и целующе образъ ею” [Чтение. 1916. С. 18].

Протягом століття у Вишгороді зводилися, змінюючи один одного, патрональні храми, які виконували роль усипальниць-меморіїв. Чергове перенесення мощей святих у новопобудовану кам'яну церкву відбулося у 1072 р., за Іпатіївським літописом 20 травня, а за Лаврентіївським - 2 травня. Участь у цій події представників правлячої династії й п'яти святих на чолі з митрополитом київським указує на “найвищий церковний ранг акту” [Поппэ. 1995. С. 54-55].

Особливу турботу про реліквії святих князів проявив онук Ярослава Володимир Всеволодович Мономах. У столітню річницю загибелі Бориса й Гліба 1-2 травня 1115 р. відбулося останнє, особливо врочисте перенесення священних останків у нову кам'яну церкву. За прадавнім скандинавським звичаєм предків, раки з мощами перевозилися на санях, які тягли за мотузки князі-родичі й бояри (у такий же спосіб у 1072 р. перевозили кам'яну раку Гліба). Перенесення супроводжувалося величезним скопом народу і святкувалося три дні.

У місяцесловах XII - початку XIV ст. за частотністю згадувань одним з найпоширеніших свят є день перенесення мощей 2 травня, найдавніші звістки про який зафіксовані у джерелах другої половини XII ст. [Лосева. 2001. С. 92, 105-106].

Шанування святих мучеників незабаром переступило кордони Русі. Схизма, що розколола в 1054 р. слов'янський світ на *Slavia Orthodoxa* (із церковнослов'янською мовою культу) і *Slavia Romana* (з латинню), не зашкодила утвердженню шанування російських князів у католицькій Чехії. За свідченням хроніки тісно пов'язаного з кирило-мефодіївською духовною спадщиною чеського Сазавського бенедиктинського монастиря, що був центром слов'янського богослужіння з 1033 до 1097 р., він володів реліквіями святих братів. В 1095 р. (або 1093) у монастир були принесені рештки мощей Гліба й Бориса: “in quo continentur reliquiae sancti Glebii et socii ejus” [Флоровский. 1935. С. 107], і тоді ж там були освячені два вівтарі в їхню честь. На думку Д. Чижевського, реліквії були перенесені автором Читання про Бориса й Гліба - Нестором-Літописцем, який спеціально відвідав Богемію [Якобсон. 1987. С. 53]. Культ київських святих у Чехії пояснюють не тільки спільністю кирило-мефодіївської традиції, але й родинними зв'язками київських князів із чеськими Пршемиславичами, угорськими Арпадовичами і польськими Пястовичами, певною мірою причетними до церковнослов'янсько-латинського білінгвізму [Нупасек. 1972].

Та й у самій Візантії київські князі-страстотерпці були добре відомі. В одному із центральних районів столиці - Испигасі - з 1117 р. функціонувала патрональна церква: “Въ лето 6625 създана бысть церкви свв. мученику Бориса и Глеба в Цареграде на Испигасеи” [Архив. 1855. С. XXV]. Наприкінці XII ст. в “святая святих” Візантійської імперії - вівтарі св. Софії перебувала значна за розміром (“велика”) ікона св. князів (чудотворна?) [Путешествие. 1872. Стб. 79]. Якщо взяти до уваги, що під час заснування храму рештки

мощей однойменних святих вкладалися в його фундамент, а, крім цього, вшановувалися в самому храмі, можна припустити, що мощі св. мучеників були принесені з Вишгорода до Візантії й покладені в патрональній церкві. Не виключено, що святі реліквії були й у самій Софії, а можливо, і в згаданій вище іконі, оскільки для представників правлячої київської династії увічнення пам'яті їхніх "сродників" у серці православного світу було акцією винятково престижною.

Наведений матеріал дозволяє розглядати культ київських стратотерпців Бориса й Гліба як приклад зростаючого взаємовпливу й "імплантації" місцевих духовних цінностей у релігійну тканину інших культур.

Показово, що прославляння Бориса й Гліба звернене не тільки до них особисто, але й до їхніх останків: "Земля Руская благословися ваю кровью, и мощьми положениемъ въ церкви, духомъ божествене просвещаете" [ПВЛ. 1997. С. 182].

Вишгородський мавзолей, зведений над святими мощами й описаний у джерелах досить докладно, був першим київським меморіалом, що сягав єрусалимського архітектурного комплексу Гроба Господня - однієї з найважливіших християнських святинь. Створений імператором Константином Великим у 325-326 рр., єрусалимський меморій проіснував у первісному виді до зруйнування його персами в 614 р. Композиційним ядром споруди була похоронна печера, яка, власне, й була гробом із "святая святих" - кам'яним ложе, що колись прийняло тіло Христове. Печеру осіняв намет-кувуклій (від грець. *κουβουκλιον* - опочивальня), зведений над нею відповідно до античної традиції. У свою чергу, над цими святинями височів величний храм-ротонда Воскресіння (Анастасис). Похоронна печера, кувуклій-киворій і храм становили єдине літургічне ціле - "Новий Єрусалим" - свідчення смерті й воскресіння Христа.

Єрусалимський комплекс, зруйнований персами, був відновлений імператором Іраклієм (610-641). В 1009 р. меморіал був майже повністю знищений мусульманами й відбудований заново Константином Мономахом 1048 р. Замість чотирьохстовпного кувуклія часів Олени й Константина над Святим Гробом була зведена багатоколонна ротонда, яка, очевидно, відтворювала модель надгробної сені, поставленої в VII ст. за імператора Іраклія. Саме цей варіант надгробного ківорія був відомий у Київській Русі з паломницької літератури, де святогробський намет-кувуклій, а слідом за ним й інші надгробні спорудження фігурують під назвою "геремец".

Для країн християнського світу єрусалимський меморій був найвищим сакральним зразком, який був втілений у численних місцевих варіантах. Очевидно борисоглібський комплекс був його київською інтерпретацією.

Джерела зберегли відомості про найбагатше оздоблення вишгородського поховання святих князів, заслуга у створенні котрого належала Володимирові Мономаху. Ще в період князювання в Переяславі (1093-1113) він особисто переміряв гроби, окував і позолотив раки: "И пршьдь ношь, примери гроба, расклепавъ же дьскы сребрьныя и позолотивъ. И паку также пришьдь ношью, и обложивъ, окова чюдодеиная святая гроба стратотрьпцю Христову мученику Бориса и Глеба" [Сказание. 2006а. С. 336]. Ставши великим київським князем (1113-1125), Мономах виступив одним з ініціаторів і організаторів останнього, особливо врочистого

перенесення мощей у нову кам'яну церкву, яке відбулося 1-2 травня 1115 р. Князь мав намір поставити раки посередині церкви й звести над ними “теремъ серебрянъ”. Але через протиріччя, що виникли між князями-владштовувачами, місце установки рак вирішив жереб. Гробниці були поміщені “в комару”, тобто в нішу аркосолія в стіні храму. Однак, Володимир не відмовився від своєї ідеї “терема”, втіливши її в архітектурі й дорогоцінному оформленні аркосолія, про що свідчать джерела: “окова раце сребромъ и златомъ и украси гроба ею, такоже и комаре покова сребромъ и златомъ, имже поклоняются людие, просяще прощения грехомъ” [ПВЛ. 1997. С. 312]. Сказання про чудеса Бориса й Гліба сповіщає про це докладніше: “Исковавъ бо сребръныя дъскы и святаыя по нимъ издражавъ, и позолотивъ, покова. Воръ же (огорождення - авт.) сребръмъ и золотъмъ, съ хрустальными великыими разнизании устрои, имущъ пообилу злато, светильна позолочена и на нихъ свеще горяще устрои вьину” [Сказание. 2006а. С. 336].

Вірогідно, комара, де розміщалися реліквії, була виконана у формі терема, на що вказував М. Воронін, а карбовані зображення святих могли бути як на самих раках, так і на звездах терема-аркосолія над ними. Рельєфні фігури святих на гробницях у східнослов'янській культурі з'явилися вже в давньому Києві. На думку А. Грабара, практика виконання таких зображень спирається на візантійську традицію [Grabar. 1980/1981. Р. 141].

Розкішне оформлення борисоглібської усипальниці, прикрашеної золотими й срібними пластинами з рельєфним зображенням святих, кришталевиими підвісками й позолоченими світильниками, дивувало навіть бувалих чужоземних гостей. Вони стверджували, що “нигде же сицея красоты несть, а и многихъ святаыхъ ракы видели” [Сказание. 2006а. С. 336].

На мініатюрах Сильвестровського збірника (2-а половина XIV ст.) - найранішого зі збережених “лицевих”, тобто ілюстрованих списків Сказання про Бориса й Гліба, гроби святих братів представлені у вигляді простих прямокутних ковчегів з накриваючими їх кришками [Сказание. 1985. Л. 149. Рис. 17, унизу; Л. 150. Рис. 18, угорі; Л. 152. Рис. 20, угорі й унизу] і за конструкцією аналогічні Святому Гробу, виконаному у формі саркофага, зібраного з тесаних плит прямокутної форми й накриваючої його зверху окремої плити.

Із Гробом Господнім нерозривно пов'язане чудо благодатного вогню, символом якого є запалена над ним лампада. У Сказанні про Бориса й Гліба на місці поховання Гліба люди бачили то “стълп огнен”, то “свеще горуще”. Запалені свічки супроводжували перенесення мощей святих братів. Вони ж були включені до їхнього поховального комплексу.

Таким чином, вишгородський борисоглібський меморіал - місце упокоєння й прославлення київських святих князів, оформлене у руслі християнської літургічної традиції, - був першою на Русі моделлю однієї з найважливіших християнських святинь - Гроба Господня.

Подальша доля борисоглібських реліквій невідома. За повідомленням проложного сказання, опублікованого за рукописом XVI ст., “гробы” Бориса й Гліба були перенесені з Вишгорода до Смоленська на Смядин, у зв'язку з освяченням там патрональної монастирської церкви 11 серпня 1191 р. У тексті не згадуються мощі, мова йде про перенесення рак, у яких святі

були поховані “в земле первее в Вышгороде в церкви святого Василия” [Сказание. 1907. С. 114-115]. Власне, так цю інформацію розумів архієпископ Сергій, який вказував на перенесення саме “ветхих рак” [Сергий. 1901. С. 243]. На думку А. Поппе, давні дерев’яні гробниці шанувалися у вишгородському меморіалі як священні реліквії, що цілком відповідало християнському розумінню святості, сприйнятому, перш за все, київськими неофітами. Пізніше “саме ці святині, а не раки з мощами святих, були перенесені до смоленського монастиря на Смядин” [Поппэ. 1995. С. 52-53].

Однак С. Писарєв, який ретельно вивчав це питання наприкінці XIX ст. із залученням багатьох джерел і дослідницьких матеріалів, вважав, що перенесені були не тільки гробниці, але й мощі страсотерпців. Д. Айналлов, поділяючи цю точку зору, припускав, що перенесення мощей до Смоленська було викликане необхідністю уникнути знищення святинь у зв’язку з постійною загрозою руйнації Києва і його околиць степовиками [Айналлов. 1918. С. 34-36]. Дійсно, неодноразові спроби, здійснені у 1669, 1702, 1840, 1861 рр. з метою виявлення святих мощей на території вишгородського меморіалу, не увінчалися успіхом. Не були знайдені ні раки, ні мощі. С. Писарєв дійшов висновку, що в храмі-усипальниці залишалася в якості святині тільки рака, у якій колись стояли обидві гробниці [Писарев. 1897]. Чи могли гроби з мощами святих князів знаходитися в загальному саркофазі? Звернемося до свідчень літопису про перенесення мощей Бориса й Гліба у 1115 р. Спочатку повідомляється про перенесення раки Бориса в нову церкву, потім раки Гліба. Тут вони були поставлені в центрі храму. Коли ж виникла суперечка про остаточне місце їх установки, “Давыдъ и Олегъ хотяшета поставити я в комару /.../ на правой стороне, идеже бяста устроене комаре има /.../ И поставиша я в комару тою, на десней стране, где ныне лежита” [ПВЛ. 1997. С. 312].

Таким чином, мова йде про одну сумісну комару - нішу-аркосолію. Літописець відзначає, що Володимир Мономах окував раку сріблом і золотом і прикрасив гроби. Цілком імовірно, що труни з рештками святих були вкладені в одну кам’яну раку, тобто використовувався подвійний саркофаг, який і був установлений в “комарі”. У давньому Києві подібна практика була добре відома. Так, у 1078 р. тіло загиблого київського князя Ізяслава Ярославича було покладене в подвійну раку - кам’яну й мармурову [ПВЛ. 1997. С. 238]. Разом із тим, спільний саркофаг, враховуючи постійні “нашестья” прочан, що прагнули максимально наблизитися до святині, повинен був бути не тільки містким, але й непорушним. Він цілком міг бути двокамерною гробницею, у якій середня стінка була спільною для обох камер. Використання таких саркофагів у давньому Києві підтверджують археологічні дослідження. Тим більше, що на формування парного культу Бориса й Гліба суттєво вплинув близнечний міф [Александров. 2010. С. 392-399].

У цьому зв’язку особливо цікаві мініатюри лицевих списків Сказання про Бориса й Гліба - Сильвестрівського збірника XIV ст. і рукопис М.П. Лихачова, датований кінцем XV ст. Можна припустити, що мініатюристи спиралися на відомі їм історичні реалії. У Сильвестрівському збірнику перенесення мощей в 1072 р. відображено двома окремими сценами: родичі переносять на своїх плечах гробницю Бориса й перевозять на санях гробницю Гліба. Але на мініатюрах, присвячених початковому перенесенню

мощей за Ярослава, тіла святих мучеників, обгорнені в поховальні пелени, лежать в одній раці [Сказание. 1985. Л. 148. Рис. 16, угорі й унизу; Л. 150. Рис. 18, унизу]. На мініатюрах “Лицевого житія” (рукопис М. П. Лихачова, XV ст.) благовірні князі, які були загорнені в саван і лежали поруч в одному саркофазі, зображені кілька разів: під час поховання Гліба у Вишгороді, у чуді про сліпого, що прозрів, під час перенесення мощей у пятикупольну церкву, у чуді зцілення “хромця” [Лихачов. 1907. Рис. 22, 24, 25, 26].

Про спільну гробницю йдеться в піснеспівах святим братам, відомих за списком XII ст.: “Ваша гробниця - лікар безоплатний” [Серегина. 1994. С. 323, 461].

Враховуючи висновки С. Писарева про відому в Києві практику використання подвійних саркофагів і мініатюри лицевих списків, можна припустити, що й в останньому вишгородському храмі-меморіалі гробниці перебували в спільній раці, яка шанувалася як дорогоцінна святиня й зникла після ханординської руйнації Києва.

Для зберігання реліквій святих страсотерпцев були призначені перші київські енколпіони - наперсні складні рельєфні релікварії, що з'явилися на межі XI-XII ст. і були найпопулярнішою формою нагрудного хреста. Сучасній науці відомо близько 150 екземплярів, знайдених в абсолютній більшості на південноросійських землях. Враховуючи кількість борисоглібських наперсних мощовиків, природно припустити, що більшість вкладень була презентована вторинними реліквіями. Кілька артефактів у момент їх виявлення зберігали залишки вкладень:

- “Енколпій цілий з мощами” (походження невідоме, ГРМ) [Корзухина, Пескова. 2003. № 45. С. 115-116];

- “Енколпій цілий із залишками тканини на внутрішній поверхні оборотної стулки” (знайдений в 1958 р. у с. Городище Шепетівського р-ну Хмельницької обл., ГЭ) [Корзухина, Пескова. 2003. № 5. С. 88];

- “Енколпій знайдений закритим, усередині виявилось 11 крупинок не дослідженої ще маси” (знайдений в 1903 р. у Херсонесі, ГЭ) [Корзухина, Пескова. 2003. № 22. С. 90];

- “Енколпій цілий. Усередині знаходиться реліквія у вигляді скульптурного зліпка внутрішньої порожнини енколпіона очевидно органічного походження. Одна його сторона пориста, інша гладка, блискуча, схожа на шкіру” (походження невідоме, НМІУ) [Корзухина, Пескова. 2003. № 37. С. 114-115].

Відомі й персональні ковчеги, написи на яких свідчать про те, що колись у них були вкладені мощі святих київських князів:

- наперсний срібний подвійний ковчег-мощовик. Внутрішній ковчежець квадрифолійної форми датується першою половиною XIII ст. Зовнішній мощовик - також у вигляді квадрифолія - датується першою чвертю XIV ст. (Музей “Московський Кремль”) [Стерлигова. 2000. Кат. № 4. С. 43-45];

- позолочений срібний хрестоподібний ковчег XVI ст., у який вкладена стулка мідного литого енколпіона XIII ст. із зображенням Бориса й Гліба (Загорський музей) [Николаева. 1960. №№ 8а-8б. С. 102-103; Пуцко. 2006. С. 84];

- срібний складень-мошовик 1561 р., подарований митрополитові Філіпу (1566-1569) новгородським боярином Семеном Трусовым (Музей "Московський Кремль") [Моршакова. 2000. Кат. № 12. С. 59-62];

- срібний напрестольний хрест 1561-1562 р., вкладений у Соловецький монастир (Музей "Московський Кремль") [Моршакова. 2000. Кат. № 12. С. 62];

- дорогоцінний хрест-мошовик, 1660-ті рр. (приватне зібрання, Москва) [Гнутова. 2000. Кат. № 15. С. 68].

Нагадаємо, що мощі Бориса й Гліба у XI ст. шанувалися в Сазавському чеському монастирі. Ще одна реліквія - меч св. Бориса - відома як святиня Північно-Східної Русі [ПСРЛ. Т. 1. Стб. 369; Айналов. 1918. С. 38-39].

Таким чином, шанування святих реліквій як загальнохристиянська традиція було характерне для ранньої київської Церкви. Показовим у зв'язку з цим є шанування мощей благовірних князів Бориса й Гліба, яке було тісно пов'язане з культом самих святих і стало важливим складником давньокиївського святокультового комплексу. Воно відображалося насамперед у зведенні вишгородського меморіалу, сакральним зразком для якого служив єрусалимський меморій Гроба Господня. Наступною важливою формою шанування є запровадження офіційних свят на честь перенесення мощей князів-страстотерпців. Окрема грань - вкладення борисоглібських святинь в енколпіони й персональні ковчеги-мошовики, що було показником особистого благочестя власника й свідченням всенародного шанування культу святих князів та їх реліквій.

Айналов. 1918 - Айналов Д. Судьба киевского художественного наследия // ЗОРСА. - Пг., 1918. - Т. XII. - С. 23-39.

Александров. 2010 - Александров О. Литература Киевской Руси: Мифопоэтика и христианский символизм. - Одеса: Астропринт, 2010. - 472 с.

Архив. 1855 - Архив историко-юридических сведений, относящихся до России. - М., 1855. - Кн. 2. - Ч. 1. - XLII, 170, 144, 136 с.

Гнутова. 2000 - Гнутова С.В. Крест-мошевик (колыбельный, царевича Ивана Алексеевича?) // Христианские реликвии в Московском Кремле. - М., 2000. - Кат. № 15. - С. 68.

Корзухина, Пескова. 2003 - Корзухина Г.Ф., Пескова А.А. Древнерусские энколпионы. Нагрудные кресты-реликварии XI-XIII вв. - СПб.: Петербургское Востоковедение, 2003. - 432 с., 159 табл.

Лихачев. 1907 - Лихачев Н.П. Лицевое житие святых благоверных князей русских Бориса и Глеба. По рукописи конца XV столетия. - СПб., 1907. - 41 с., 32 ил. [фототипическое воспроизведение].

Лосева. 2001 - Лосева О.В. Русские Месяцесловы XI-XIV веков. - М.: Памятники исторической мысли, 2001. - 419 с.

Моршакова. 2000 - Моршакова Е.А. Складень-мошевик Семена Трусова // Христианские реликвии в Московском Кремле. - М., 2000. - Кат. № 12. - С. 59-63.

Николаева. 1960 - Николаева Т.В. Произведения мелкой пластики XIII-XVII веков в собрании Загорского музея: Каталог. - Загорск, 1960. - 331 с.

ПВЛ. 1997 - Повесть временных лет [по Ипатьевскому списку] / Изд. подг. О.В. Творогов // Библиотека литературы Древней Руси. - СПб.: Наука, 1997. - Т. 1: XI-XII века. - С. 62-315.

ПСРЛ. Т. 1. - Полное собрание русских летописей. - Т. 1: Лаврентьевская летопись. - М.: Языки русской культуры, 1997. - 733 стб.

Писарев. 1897 - Писарев С. Было ли перенесение мощей святых мучеников Бориса и Глеба из Вышгорода на Смядынь? - Смоленск, 1897. - 60 с.

- Поппэ. 1995 - Поппэ А.В. О зарождении культа свв. Бориса и Глеба и о посвященных им произведениях // *Russia mediaevalis*. - Мюнхен, 1995. - Т. VIII, 1. - С. 21-68.
- Путешествие. 1872 - Путешествие новгородского архиепископа Антония в Царьград в конце 12-го столетия с предисловием и примечаниями Павла Савваитова. - СПб., 1872. - 188 стб.
- Пуцко. 2006 - Пуцко В.Г. Кресты-мошевики и ковчеги-мошевики XIV-XVI в. в Троице-Сергиевой Лавре // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. - 2006. - № 2. - С. 82-91.
- Сергий. 1901 - Сергий (Спасский), архиепископ. Полный месяцеслов Востока. - Владимир, 1901. - Т. II. - 701 с.
- Серегина. 1994 - Серегина Н.С. Песнопения русским святым. - СПб., 1994. - 469 с.
- Сказание. 1907 - Проложное сказание об освящении церкви св. Бориса и Глеба и перенесении их гробов из Вышгорода на Смядин в 1191 г.: Н.К. Никольский. Материалы для истории древнерусской письменности // *Сборник ОРЯС*. - СПб., 1907. - Т. 82. - № 4. - С. 114-115.
- Сказание. 1985 - Сказание о Борисе и Глебе: Факсимильное воспроизведение житийных повестей из Сильвестровского сборника (2-я половина XIV века). - М.: Книга, 1985. - 160 с., ил.; Приложение. - 151 с.
- Сказание. 2006 - Сказание и страсть и похвала мученикам святым Борису и Глебу // *Святые князья-мученики Борис и Глеб / Исследование и подготовка текстов Н.И. Милютенко*. - СПб., 2006. - С. 287-313.
- Сказание. 2006а - Сказание о чудесах святых мучеников Христовых Романа и Давыда // *Святые князья-мученики Борис и Глеб / Исследование и подготовка текстов Н.И. Милютенко*. - СПб., 2006. - С. 319-341.
- Стерлигова. 2000 - Стерлигова И.А. Ковчег-мошевик наперсный двойной // *ХРМК*. - М., 2000. - Кат. № 4. - С. 43-45.
- Флоровский. 1935 - Флоровский А.В. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X-XVIII вв.). - V PRAZE, 1935. - Т. 1. - 527 с.
- Чтение. 1916 - Чтение о святых мучениках Борисе и Глебе // *Памятники древнерусской литературы*. - Пг., 1916. - Вып. 2. Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им / Подг. Д.И. Абрамович. - С. 1-26.
- Якобсон. 1987 - Якобсон Р. Работы по поэтике. - М.: Прогресс, 1987. - 461 с.
- Grabar. 1980/1981 - Grabar A. Le thème du "gisant" dans l'art byzantin // *Сahiers archeologiques*. - 1980/1981. - P. 141-156.
- Нутблек. 1972 - Нутблек V. K nejstarým vztahům rusko-neském // *Нeskoslovensko-sovmtskij vztahy*. - Praha, 1972. - D. 1. - S. 11-29.

Верещагина Н.В.

Вышгородский мемориал и борисоглебские реликвии в контексте формирования древнекиевского святокультового комплекса.

В статье исследуются формы почитания реликвий святых киевских князей Бориса и Глеба. Систематизированы данные о древнерусских мощевиках, содержащих эти святыни. Проанализировано архитектурно-декорационное оформление княжеского мемориала в Вышгороде и отмечена его связь с сакральным архетипом - Гробом Господним в Иерусалиме. Указано на значение почитания борисоглебских реликвий для формирования основ древнекиевского святокультового комплекса.

Vereschagina N.V. The Vyshgorodskiy memorial and borisoglebskie relicts in the context of forming of the ancient Kiev cult complex.

The forms of veneration of saint Kyivan princes Boris and Gleb's relicts are researched in the article. The data about Old Russian reliquaries which contain these relicts are systematized in the text. Architectural and decorative setting of the princes' memorial in Vyshgorod is analyzed and its connection with sacred archetype - the Holy Sepulchre in Jerusalem, is underlined. The destination of veneration of Boris and Gleb's relicts for the formation of basis of the sacred Old Kyivan cult complex is indicated.

Отримано 31.05.2012